

РОЗДІЛ 3
ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО;
МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347.6

ІНСТИТУТ ЦЕРКОВНОГО ШЛЮБУ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ
INSTITUTE OF CHURCH MARRIAGE: A COMPARATIVE LEGAL ASPECT

Бервено С.М.,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільно-правових дисциплін
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Менджул М.В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

У статті здійснено компаративний аналіз правового регулювання укладення релігійних шлюбів у державах-членах Європейського Союзу. Встановлено, що майже четверта частина всіх офіційно зареєстрованих шлюбів в Україні супроводжується вінчанням. Виявлено випадки, коли особи вінчаються, проте не реєструють шлюби в органах державної реєстрації актів цивільного стану. Досліджено поняття «шлюб» із релігійного боку. Встановлено, що християнський шлюб є таїнством, і з тієї позиції, що він створений Богом, вважається непо-рушним.

Під час аналізу законодавства держав-членів Європейського Союзу виявлено чимало прикладів визнання поряд зі світським також і шлюбу по релігійному обряду. Ґрунтовно досліджено положення Цивільного кодексу Чехії, Закону Словацької Республіки «Про сім'ю та про внесення змін і доповнень до деяких законів», Цивільного кодексу Литви, Кодексу про сім'ю та піклування Польщі, Закону про шлюб Англії, в яких регламентовано порядок укладення церковних шлюбів. Крім того, встановлено, що такі європейські держави визнають цер-ковний шлюб: Данія (Закон про шлюб), Італія (ст. ст. 82, 83 Цивільного кодексу Італії), Португалія (ст. 1587 Цивільного кодексу Португалії), Норвегія (Закон про шлюб), Швеція (Закон про шлюб), Фінляндія (Закон про шлюб) тощо.

Обґрунтовано, що, враховуючи історичний розвиток і збереження традиції укладення церковних шлюбів, а також позитивну практику ряду європейських держав, Україні необхідно урівняти в правових наслідках світський і церковний шлюб. Запропоновано ч. 3 ст. 21 Сімей-ного кодексу України викласти в такій редакції: «3. Жінка й чоловік під час дотримання умов, визначених статтями 22–26 цього Кодексу, можуть укласти шлюб за релігійним обрядом згідно з внутрішніми нормами релігійної організації, яка зареєстрована в Україні. У випадку укладення шлюбу за релігійним обрядом особа, уповноважена релігійною організацією на укладення шлюбів, повідомляє в п'ятиденний строк відповідний орган державної реєстрації актів цивільного стану. Шлюб за релігійним обрядом є підставою для виникнення в жінки й чоловіка прав та обов'язків подружжя».

Ключові слова: шлюб, чоловік і жінка, церковний шлюб, релігійний обряд, канонічне право.

The article deals with a comparative analysis of the legal regulation of marriage in EU Member States. It is established that almost one fourth of all officially registered marriages in Ukraine are accompanied by a wedding. There have been cases of persons getting married but not registering marriages with the state registration of civil status. The concept of "marriage" from a religious point of view is explored. Christian marriage is found to be a sacrament, and from the standpoint of being created by God, it is considered inviolable. In the analysis of the legislation of the EU Member States, many examples of recognition along with secular and religious marriage were identified. The provisions of the Civil Code of the Czech Republic, the Law of the Slovak Republic "On the Family and Amendments to Certain Laws", the Civil Code of Lithuania, the Family Code and the Care of Poland, the Law of Marriage of England, which regulate the procedure for the conclusion of churches, have been thoroughly investigated. marriages. It has also been established that the following European states recognize church marriage: Denmark (Marriage Act), Italy (Articles 82, 83 of the Italian Civil Code), Portugal (Article 1587 of the Portuguese Civil Code), Norway (Marriage Act), Sweden (Marriage Act), Finland (Marriage Act), etc.

It is substantiated that, given the historical development and preservation of the tradition of church marriage, as well as the positive practices of several European states, Ukraine needs to equate secular and church marriage with the legal consequences. It is proposed to state part 3 of Article 21 of the Family Code of Ukraine in the following wording: "3. A woman and a man, subject to the conditions set out in articles 22 to 26 of this Code, may marry according to the internal rules of a religious organization registered in Ukraine. In the case of marriage by religious ceremony, the person authorized by the religious organization for marriage shall notify the relevant state registration authority of the civil status within five days. Marriage by religious rite is the basis for the emergence of a wife and husband rights and responsibilities of spouses".

Key words: marriage, man and woman, church marriage, religious rite, canon law.

Постановка проблеми. Згідно з проведеними дослі-дженнями, майже четверта частина всіх офіційно зареє-строваних шлюбів в Україні супроводжується вінчанням. Вочевидь, для значної частини українців важливе значення має релігійний обряд укладення шлюбу. Враховуючи збе-реження традиції укладення церковних шлюбів в Україні, а також євроінтеграційні прагнення нашої держави, вини-кає потреба дослідження питання визнання державою шлюбів, укладених по релігійному обряду в державах-чле-нах Європейського Союзу (далі – ЄС). У результаті комп-паративних досліджень можна обґрунтувати доцільність встановлення на законодавчому рівні альтернативного вибору способу укладення шлюбу громадянами України.

Аналіз останніх статей та публікацій. В умовах глобалізаційних процесів актуальність дослідження взаємозв'язку й взаємовпливу релігійних і правових норм не зникає, а навпаки, – аналіз останніх наукових праць показує жвавий інтерес до канонічного права та його значення (зокрема, в працях таких вчених, як С.М. Бервено, В.В. Богдан [1], О.В. Білаш [2], Д.В. Лук'янов [3], А. Тана-сійчук [4] та інші). Водночас досі нема єдиного підходу серед держав-членів ЄС та України щодо визнання цер-ковного шлюбу. В умовах європейської інтеграції для України не розв'язаним є питання щодо доцільності визна-ння церковних шлюбів. Саме тому **метою статті** є порів-няльно-правовий аналіз інституту церковного шлюбу

в європейських державах і розробка відповідних пропозицій до вдосконалення сімейного законодавства України.

Виклад основного матеріалу. Загалом до 20-х років ХХ століття українці укладали тільки церковні шлюби. У літературі відзначається, що державою визнавалися шлюби, укладені за церковним обрядом у присутності двох свідків, і у виняткових випадках – поза церквою. Головним доказом укладення шлюбу був запис у приходській (метричній) книзі [5, с. 64–65].

Незважаючи на радянську політику викорінення релігії з усіх сфер життя людини, практика укладення церковних шлюбів збереглася і в сучасній Україні. До того ж є навіть випадки, коли особи вінчаються, проте не реєструють шлюби в органах державної реєстрації актів цивільного стану. Згідно із соціологічним опитуванням, проведеним компанією GfK Ukraine, церковний шлюб укладають 23% громадян України [6]. За такої умови загалом кількість укладених в Україні шлюбів значно скоротилася: якщо у 2011 році було зареєстровано 355,9 тис. шлюбів, то у 2018 році тільки 228,4. На Закарпатті так само спостерігається тенденція до скорочення чисельності шлюбів: якщо у 2014 році було укладено 8 491 шлюб, то у 2017 році – вже тільки 7 388 шлюбів [7]. Водночас саме в західних областях України переважна більшість наречених дотримується традиції укладення як світського, так і церковного шлюбу.

Виникає питання щодо розуміння поняття «шлюб» із релігійного боку. Православна релігія під поняттям «шлюб» розглядає таїнство любові, вічне поєднання чоловіка й жінки одне з одним у Христі [8]. Е.В. Мараховська наводить таке поняття шлюбу згідно з офіційними ученнями католицизму, а також згідно з положеннями Кодексу канонічного права: «шлюбний союз, через який чоловік і жінка встановлюють між собою спільність усього життя, за самою своєю природою спрямований на благо подружжя та на народження та виховання потомства; цей союз, якщо він укладається між охрещеними, був піднесений Господом Христом до ступеня таїнства». Також науковиця зауважує, що шлюбом визнається виключно союз між чоловіком і жінкою, який має природне (божественне) походження, та що саме любов між чоловіком і жінкою є фундаментальним і вродженим покликанням кожної людини: «така любов є образом абсолютної любові Бога до людини, вона призначена народжувати потомство й таким чином втілюватись у загальній справі збереження творіння» [9, с. 55]. О.М. Муллокандова відзначає, що класичне канонічне поняття «шлюб» означає «найповніше (фізичне, моральне, економічне, юридичне, релігійне) спілкування між чоловіком і дружиною» [10, с. 46–47]. Таким чином, християнський шлюб є таїнством, а з позиції того, що він створений Богом, він вважається непорушним.

Під час аналізу законодавства держав-членів ЄС виявлено чимало прикладів визнання поряд зі світським також і шлюбу по релігійному обряду. Наприклад, відповідно до ст. 657 Цивільного кодексу Чехії, шлюбом є союз чоловіка й жінки, який може бути зареєстрований органом державної влади, що уповноважений здійснювати таку реєстрацію, або церквою [11]. У Словацькій Республіці Закон «Про сім'ю та про внесення змін і доповнень до деяких законів» від 11 лютого 2005 року встановлює рівність як громадянського, так і церковного шлюбу. Згідно зі ст. 5 вказаного закону, шлюб може бути укладений духовною особою, яка має відповідний сан зареєстрованої церкви чи релігійного товариства. Укладення такого шлюбу може відбуватися в церкві чи іншому місці, як це передбачено внутрішніми правилами церкви, релігійного товариства для релігійних обрядів. Якщо є загроза життю одного з подружжя, то шлюб може бути укладений у будь-якому відповідному місці.

Згідно із ч. 4 ст. 5 Закону Словацької Республіки «Про сім'ю та про внесення змін і доповнень до деяких законів», орган Церкви, передяким був укладений шлюб, зобов'язаний

протягом трьох робочих днів повідомити відповідний орган реєстрації із зазначенням вказаного факту [12].

Ст. 3.24 Цивільного кодексу Литви встановлює, що шлюб укладається церквою (конфесією) в порядку, встановленому внутрішнім (канонічним) законодавством відповідної релігії. Важлива частина друга вказаної статті, яка встановлює, що як світський, так і релігійний шлюб мають такі ж юридичні наслідки, якщо не було порушено умов шлюбу, встановлених ст. ст. 3.12–3.17 Цивільного кодексу, а також шлюб був укладений у порядку, встановленому канонами релігійних організацій, зареєстрованих у Литовській Республіці й визнаних державою.

У Польщі сімейні відносини регулюються Кодексом про сім'ю та піклування, що був прийнятий ще 25 лютого 1964 року, останні зміни були внесені 30 листопада 2019 року. Згідно зі ст. 1 вказаного кодексу чоловік і жінка мають право укласти шлюб як в органі реєстрації актів цивільного стану, так і відповідно до внутрішніх церковних правил. Під час обрання другого способу такий шлюб також реєструється державою [13].

В Англії Закон про шлюб 1949 року передбачив процедуру визнання церковних шлюбів. Указаним законом встановлено, що шлюб за обрядами Англійської церкви може бути урочистим і згідно зі ст. 5 укладенням після: публікації заборон до укладення шлюбу; отримання дозволу (спеціальної ліцензії на шлюб), наданого архієпископом Кентерберійським чи іншою уповноваженою особою згідно із Законом про церковну ліцензію 1533 року чи іншим церковним органом (загальної ліцензії на шлюб); довідки, наданої реєстратором (відповідно до глави 3 Закону про шлюб). Заборони до укладення шлюбу публікуються в парафіяльній церкві, якщо особи проживають в одній парафії, або у відповідних парафіяльних церквах, якщо вони проживають у різних парафіях. Згідно зі ст. 7 Закону про шлюб, публікація про заборони повинна бути здійснена не пізніше, як за три тижні до обряду шлюбу, й оголошена на недільній ранковій (або вечірній) службі. Також зазначений максимальний термін для укладення шлюбу – три місяці. У випадку не укладення шлюбу у вказаний строк необхідно знову публікувати заборони до укладення шлюбу. Кожен дозвіл (ліцензія) на шлюб реєструється в епархії (ст. 21 Закону про шлюб). У ст. 22 Закону про шлюб 1949 року також встановлено, що всі шлюби, укладені згідно з обрядами Англійської церкви, повинні укладатися в присутності двох або більше свідків, окрім священнослужителів [14].

Крім того, такі європейські держави визнають церковний шлюб: Данія (Закон про шлюб (набув чинності 1 січня 1970 року, остання редакція відбулася 23 січня 2018 року), Італія (ст. ст. 82, 83 Цивільного кодексу Італії), Португалія (ст. 1587 Цивільного кодексу Португалії) [15, с. 96–98], Норвегія (Закон про шлюб від 4 липня 1991 року), Швеція (Закон про шлюб від 14 травня 1987 року, набув чинності 1 січня 1988 року), Фінляндія (Закон про шлюб від 13 червня 1929 року (у новій редакції від 16 квітня 1987 року, останні зміни внесені у 2017 році)) [16, с. 133–134] тощо.

Згідно із ч. 3 ст. 21 Сімейного кодексу України, проведення релігійного обряду не є підставою для визнання державою шлюбу укладеним. Винятком є шлюби, укладені по релігійному обряду до моменту створення чи відновлення органів державної реєстрації актів цивільного стану. В інших державах, що входили до Радянського Союзу, так само не визнаються церковні шлюби. Наприклад, у ст. 10 Сімейного кодексу Російської Федерації встановлено, що шлюб реєструється тільки органами цивільного стану. В Кодексі Республіки Білорусь про шлюб і сім'ю в ст. 15 передбачено укладення шлюбу також тільки в органах реєстрації актів цивільного стану.

З позиції принципу рівності видається не розумним усталений підхід в Україні не визнавати церковний обряд шлюбу. Враховуючи європейський досвід, доцільне,

на нашу думку, внесення відповідних змін до Сімейного кодексу України, які б визнавали церковний шлюб і прирівнювали його з правовими наслідками світського шлюбу.

С.І. Шимон відзначає, що можлива ситуація, коли один і той самий шлюб може бути дійсним зі світської позиції, але водночас не визнаватися дійсним із позиції церкви. Як-от, з боку Православної церкви шлюб є таїнством, що вимагає Божого Благословення, тому рекомендовано віччання, без якого особи вважаються такими, що проживають «у гріху», навіть якщо вони зареєстрували шлюб у державних органах реєстрації актів цивільного стану [17, с. 153]. На нашу думку, для усунення колізійних ситуацій під час визнання державою церковних шлюбів, необхідно передбачити механізм повідомлення про релігійний обряд шлюбу відповідний орган реєстрації актів цивільного стану.

Висновок. Проведений аналіз законодавства європейських держав дозволяє зробити висновок, що в Австрії, Нідерландах, Німеччині, Монако, Словенії, Україні, Угорщині визнаються тільки світські шлюби, натомість в Іта-

лії, Латвії, Литві, Польщі, Португалії, Словаччині, Швеції, Чехії, Фінляндії та деяких інших країнах поряд зі світським державою визнається і церковний шлюб.

На нашу думку, враховуючи історичний розвиток і збереження традиції укладення церковних шлюбів, а також позитивну практику ряду європейських держав, Україні необхідно урівняти в правових наслідках світський і церковний шлюб. Саме тому ми пропонуємо ч. 3 ст. 21 Сімейного кодексу України викласти в такій редакції: «3. Жінка й чоловік під час дотримання умов, визначених статтями 22–26 цього Кодексу, можуть укласти шлюб за релігійним обрядом згідно з внутрішніми нормами релігійної організації, яка зареєстрована в Україні. У випадку укладення шлюбу за релігійним обрядом особа, уповноважена релігійною організацією на укладення шлюбів, повідомляє в п'ятиденний строк відповідний орган державної реєстрації актів цивільного стану. Шлюб за релігійним обрядом є підставою для виникнення в жінки й чоловіка прав та обов'язків подружжя».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бервено С.Н., Богдан В.В. Введение в церковное (каноническое) право Украины (для мирян). Харьков : Право, 2018. 208 с.
2. Білаш О.В. Конкордат як різновид міжнародної угоди та регулятор державно-конфесійних відносин. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2014. Вип. 29. Т. 2. С. 236–240.
3. Лук'янов Д.В. Канонічне право: поняття та особливості. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2011. Вип. 21. С. 76–83.
4. Танасійчук А. Канонічне право Східних католицьких церков. Львів. 2019. 464 с.
5. Слюсар Л.І. Еволюція шлюбу в Україні: XVII – початок XX сторіччя. *Демографічні проблеми та тенденції*. С. 64–65. URL: <https://dse.org.ua/arhive/16/6.pdf> (дата звернення: 22.03.2020).
6. Церковний шлюб в Україні – вдвічі міцніший за звичайний. URL: https://gazeta.ua/articles/culture/_cerkovnij-shlyub-v-ukrayini-vdvichimicnishij-za-zvichajnij/512311 (дата звернення: 24.03.2020).
7. На Закарпатті реєструють усе менше шлюбів, а найкоротший — тривав усього півроку. URL: <http://www.mukachevo.net/ua/news/view/368334> (дата звернення: 25.03.2020).
8. Цебенко С.Б. Сучасні православні уявлення про право людини на шлюб та сім'ю у світлі міжнародних стандартів. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/may/2091/vnulpurn201478229.pdf> (дата звернення: 26.03.2020).
9. Мараховська Е.В. Сучасні інтерпретації вчення католицької церкви про шлюб та сім'ю. *Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Серія «Теорія культури і філософія науки»*. 2018. Муллокандова О.М. Міжрелігійні та міжконфесійні сімейно-шлюбні відносини в авраамічних релігіях (релігієзнавчо-правові аспекти) : дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.11 «Релігієзнавство». Житомир, 2016. 207 с.
10. Občanský zákoník 22.03.2012. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89> (Last accessed: 29.04.2020).
11. Zákon z 19. januára 2005 o rodine a o zmene a doplnenie ktorých zákonov. URL: <http://www.zakonypreludi.sk/zz/2005-36> (Last accessed: 29.04.2020).
12. Kodeks rodzinny i opiekuńczy z dnia 25 lutego 1964 r. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19640090059/U/19640059Lj.pdf> (Last accessed: 30.04.2020).
13. Marriage Act 1949. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/Geo6/12-13-14/76/part/III/enacted> (Last accessed: 01.05.2020).
14. Менджул М.В. Принципи сімейного права (сутність та проблеми застосування) : монографія. Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2019. 420 с.
15. Менджул М.В. Принципи сімейного права в законодавстві нордичних держав. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 6. Т. 1. С. 132–137.
16. Шимон С.І. Правова природа шлюбу за сімейним кодексом України. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18 : Економіка і право*. 2015. Вип. 28. С. 151–158.